

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 6 (2020 Kış), ss. 283-298.

Geliş Tarihi: 4 Aralık 2019

Kabul Tarihi: 31 Ocak 2020

Röportaj/Interview

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA TÜRKİYE'NİN BİLİNÇLİ ADIMI "TARKEM MODELİ"

Pınar SÖZER*

Bir kenti tanımlayan ve diğerlerinden ayıran, belirleyici nitelikteki ve kente özgün karakterini veren bileşenler kentsel kimliği oluştururlar. İzmir'de bu kimliğin en güçlü temsilcileri Konak Meydanı ve Kemeraltı'dır. Hükümet Konağı, meydana kimlik kazandırmış olan en önemli yapıdır. Osmanlı Tarihi'nin önemli olaylarına yön vermiş 1804'de İzmir'i ele geçirmiş Derebeyi Katıpzade Mehmet Çelebi'ye ait üç katlı ahşap bir bina olan konak, Aydın Vilayet merkezinin 1850'de İzmir'e taşınmasıyla yine yönetimin merkezi olmuştur. Fransız Mimar Ron Vitali'nin çizdiği projeye göre, 1869-1872 yılları arasında kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. 1870 yılında yapının ön kısmı doldurulmuş ve bugünkü meydanın ilk aşaması ortaya çıkarılmıştır. Aynı yıl çıkan büyük yangından birkaç yıl sonra yıkılmış, Hükümet Konağı'nın önünde bulunan bahçe ve havuzlar da II. Meşrutiyetin ilanını izleyen aylarda kaldırılmıştır.

1826-1829 tarihleri arasında inşa edilen Kışla-i Hümayun ya da bilinen ismiyle Sarı Kışla 1955 yılındaki yıkımına kadar konumu, işlevi nitelik ve niceliği bakımından kentin en önemli yapılarından biri olmuştur. II. Mahmut Dönemi'nde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermek amacıyla inşa edilen ilk kışlalardan biriydi. İnşa edilebilmesi için bölgedeki 10

* Tarihçi, Yazar, psozertonga@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4248-2266.

sabunhane, 1 büyük tuz hane, 4 kahvehane, 3 manav dükkânı ile Musevilerin kaldığı 44 odalı Musevi evi yıkılıp denizin bir kısmı dolduruldu. Hükümet Konağı ve kışlanın yapımıyla meydan bir askeri kimlik kazanarak “Kışla Meydanı” olarak da anılmaya başlandı.

Osmanlı Dönemi’nde yapılarla oluşturulan kamusalılık, kentsel ve sosyal hareketliliğin burada yaşanmasına zemin hazırlamış, gözdağı vermek amacıyla kalabalık önünde askerlerin rütbelerinin sökülmesi, bayram kutlamaları, geleneksel top atışları Konak Meydanı’nda yapılmıştı. İzmirli işgali ilk öğrendiklerinde Hükümet Konağı önünde ve Maşatlık (Bahri Baba Parkı)’ta toplanarak haberi protesto etmiş, Meşrutiyet, Yunan işgali, Cumhuriyet dönemlerini birbirine bağlayan bu konak, 15 Mayıs 1919’da Hasan Tahsin tarafından atılan ilk kurşuna dolayısıyla Milli Mücadele’nin başlangıcına şahit olmuştur. 9 Eylül 1922’de Yüzbaşı Şerafettin Bey’in Hükümet Konağı’na kanlı Türk bayrağını yine bu binada göndere çekmesiyle savaşın bitişini ve Türkiye’nin doğuşunu da müjdeledi. Atatürk’ün birçok önemli konuşmasına da sahne olan meydanıyla İzmir, Mustafa Kemal Paşa’nın ve Cumhuriyet’in sembol kenti olarak da görülmektedir.

Değınmemız gereken bir diğér önemli konu da Saat Kulesidir. II. Abdülhamit’in tahta çıkışının 25. yılı kutlamaları için Osmanlı sınırları içerisindeki tüm valilere birer saat kulesi yapmaları yönünde ferman verilmesi sebebiyle inşa edilen Saat Kulesi, Cumhuriyet Dönemi’nde padişaha ait tuğraların ay yıldız figürüyle değiştirilmesiyle siyasi dönüşümün göstergesi, alanda da zamanla İzmir kentinin en önemli simgesel öğelerinden biri oldu. İzmir İdadisi ve Saat Kulesi’nin yapımıyla meydanın kamusalılığı daha da güçlenmiş, hapishane, Saat Kulesi, Milli Kütüphane, Gureba-yı Müslimin Hastanesi ve Elhamra Sinemasının varlığıyla kamusal kimlik tamamlanmıştı.

Kentin ilk ve en önemli meydanı olan, 1930’a kadar da tek olan Konak Meydanı simgesel yapılarıyla öne çıkmakta; İzmir kent yaşantısının her döneminde temsil gücünü toplumsal hareketler açısından hissettirmektedir. İzmir Kenti’nin, tarihsel olarak Doğu Akdeniz’in en büyük ihracat limanı olarak güçlendirdiği ticari kimliği, toplumsal ve mekânsal yapısı üzerinde önemli izler bırakmış, ticari potansiyeli temelinde bir “Levant Kent” halini alan ve kozmopolit bir toplumsal yapı oluşmuştur.

Demiryolu ve limanın gelişimiyle bağlantılı olarak ticaret, konsolosluk, haberleşme, ihracat ve depolama gibi birimler bu alanda yer seçmeye başlamıştı.

Kıyı kesimi prestijli bir yerleşim alanı haline dönüşürken kent merkezi ikili yapıya kavuşmuş, dış satımı yapılan ürünlerin işlenmesi, depolanması merkezde yapılırken, pamuk dokuma ve boya fabrikaları gibi işletmelerin yarattığı çevre kirliliği bu tür fabrikaların bugün Basmahane adı verilen semtte yer seçmelerine neden olmuştu. Limanın gelişimi sadece mekânların değişimine ve gelişimine neden olmamış, yaşam koşullarının ve kültürel faaliyetlerin gelişiminde de etkili olmuştu. Oteller, mağazalar, sinemalar, kafeler büyük iş hanları vb. ticaret merkezleriyle birlikte şehrin kuzeyine yayılınca, Kemeraltı şehir merkezi konumunu Alsancak ile paylaşmak zorunda kalmıştı.

Bu tarihi yapılar ve olaylar İzmir ve tüm Türkiye için kolektif belleğin oluşumu açısından önemlidir. Yüzyılın başında kentte Birinci Dünya Savaşı, Yunan işgali, Kurtuluş Savaşı, mübadele ve büyük yangın gibi önemli olaylar gerçekleşti. Yeni kurulan Türkiye Devleti'nin Cumhuriyeti ilan ederek modern devlet oluşturma çabaları da eklendiğinde kentte nüfus yapısı, ekonomik ve mekânsal anlamda büyük ve köklü değişimler yaşandı.

Günümüzde hala kentin merkezi olarak tanımlanan ve aktif olarak kullanılan tarihi Kemeraltı ve çevresi yaklaşık 2.000'in üzerinde tescilli anıtsal ve sivil mimari örneği, 2.500 yıllık tarihe sahip sokak ve meydan dokusu, han, atölye, otel, hamam, cami, kilise, sinagog, okul, çeşme gibi tarihi yapılarıyla zengin ve çok renkli bir kültür mozaiğinin oluştuğu ve geliştiği bir alandır.

Kemeraltı adını; Bu gün Kemeraltı Camisi olarak anılan Ahmet Ağa Camisi ile Yemiş Çarşısı'nın girişinde şimdi artık olmayan yakın zamana kadar Vakıflar Müdürlüğü olarak kullanılan bir yapının arasındaki taş köprüden alır. Cami yapılırken kemer köprü çevredeki yapılarla bağ kuran bir geçit görevindeydi. İç liman çevresini dolanan bu günkü Anafartalar Caddesi'nin de 200 yıl önceye kadar kemerlerle süslenmiş bir gezi yeri, deniz kıyısı olduğu bilinmektedir. Tilkilik'teki Hatuniye Camisi önlerinden başlayan arasta adı verilen bu kemerler bazen taş, bazen tahtadan yapıлып yol boyunca bazen boşluklar bırakarak çarşığı kaplardı. Bir zamanlar İzmir demek Kemeraltı demekti.

XIX. yy sonlarına kadar defalarca doldurulmadan önce deniz, Kızlarağası Hanı'nın önünden başlamaktaydı. Bu gün Kemeraltı ve etrafını çevreleyen tarihi alana baktığımızda; Smyrna Agorası, dünyada şehir merkezinde bulunan en

büyük agoralardan biridir. Dünyada benzeri bulunmayan altı sinagog bir arada Havra Sokağı'nın yanında yer almaktadır. Kemeraltı, dünyanın en büyük tarihi açık hava çarşılarından biridir. Kervan Köprüsü, Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiş hala kullanılmakta olan dünyanın en eski köprüsüdür. XVIII. yüzyıl

başlarında inşa edilen Abacıoğlu Hanı, 2007 yılında tamamlanan restorasyon çalışmasıyla dünya çapında en önemli mimari ödüllerden biri kabul edilen "Philippe Rotthier Avrupa Mimarlık Ödülü"nü almıştır. Bu yazıyı okurken siz de şöyle düşünmediniz mi? Kemeraltı ve çevresi Türkiye'de Tarihi bir şehir merkezinin çok ötesindedir, burası dünyanın kültür mirası olmalıdır. İşte İzmirli ve Türkiye için ne büyük bir gurur ki tarihimize hak ettiği değeri veren, bilinçli bir korumayla tarihi geleceğe koruyarak entegre eden, bunu yaparken bölge halkını kalkındırıp çevrenin sağlıklılaştırılmasına da emek veren, kentin tarihini ayağa kaldırmaya çalışan bir oluşum var. "TARKEM Modeli", tüm Türkiye'de tüm yerel yönetimlere örnek olması gereken, başka ülkelere de ilham verecek bir model. TARKEM'in genel müdürü ise Atatürk'ün Türk gençliğinden beklentilerine örnek biri; deneyimli, genç enerji dolu çalışkan bir İzmirli.

TARKEM'i biraz daha yakından tanımak için, TARKEM'in Genel Müdürü Sergenç İNELER ile birlikteyiz. Tarih ve Günce Dergisi için vereceğiniz bilgilere şimdiden çok teşekkür ederiz.

TARKEM nedir ve bu oluşumun özellikleri nelerdir?

S. İNELER; TARKEM, yani 160 ortaklı Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş., İzmir kent değerlerini korumak ve geliştirmek için yeni bir iş modeli yaratmak ve yarattığı bu modelle İzmir Tarihi Kent Merkezi'ni canlandırmak amacıyla 19 Kasım 2012 tarihinde kurulmuş çok ortaklı bir yapıdır. Kamu-özel ortaklık modelinin Türkiye'deki en önemli örneklerinden biri olan TARKEM'in ortaklık yapısında % 31'ini kamu, % 8'ini odalar ve borsalar, % 61'ini özel

sektör oluşturmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi %30'luk payı ile kamu kurumları ortaklarının başını çekmektedir.

TARKEM Türkiye'de başka örneği olmayan bir oluşum. Farklı yönleri nelerdir?

S. İNELER; Türkiye'de bazı şirketlerde olan Etik sözleşmesi var tüm ortakların imzaladığı, şirket ana sözleşmesinde buna atıf var. O zaman kamu yararına çalışan, kar amacı gütmeyen bir anonim şirket oluyorsunuz. Avrupa'da örnekleri var. Türkiye'de bu modelin tek örneği TARKEM. İkinci farklı özelliği kültürel miras konusunda yatırım şirketi fazla yok. Ortaklık yapısında her türlü aktör var. Belediye ortaklığı dışında TARKEM'in ortakları arasında İzmir Valiliği, Kültür ve Turizm Bakanlığı var. Türkiye'de kurulmuş bir şirkete hukuken valilik, bakanlık ortak değildir. Yalnızca TARKEM'e ortaklar. Bu oluşumda; Kemeraltı'nın 20'ye yakın esnafı var. İzmir'e gönül vermiş Eczacıbaşı⁶⁶³, Yaşar Holding gibi iş adamları var. İzmir'den çıktık bu kente hizmet vermeliyiz diyen gönüllüler var. Kamu, sivil toplum, özel sektör işbirliğinin çok güçlü ve gönüllü olduğu bir model. Sürdürülebilirliği çok güçlü bir yapı.

17 kişilik yönetim kurulumuz var. Eşit temsil düzeyine haiz. Tarihi Kemeraltı Esnaf Derneği başkanına ait koltuklardan biri kendisi olsun olmasın her zaman boş durur. Bekir Pakdemirli Tarım Bakanı yönetim kurulu üyemiz. Bir başka özelliği Anonim şirketin amacı karıdır. Ama TARKEM'de amaç kar değil gelir elde etmek. Mesela İstiklal Okulu Konak Belediyesi'ne ait bir mülk. Biz onlardan kiraladık. Bu okulun fizibilitesi yapıldığında; okul olsa, spotçu olsa, restoran olsa ne olur diye inceledik. Spotçu olarak ayağa kaldırsak 2 yılda kendini amorti ediyordu. Yenilikçi öğrenme merkezi yaptığımızda kendini 18 yılda amorti ediyor. Biz yenilikçi öğrenme merkezi yapmayı seçtik. Başlangıçta öncelikle o bölgenin gençlerine eğitim veren yeni öğrenme teknolojilerinden çocukları yararlandırmak. Ücretsiz ya da çok düşük ücretli.

⁶⁶³ 1851'de açıldığında, Türklere ait olan askeri hastaneden sonra 2. Türk Hastanesi olan Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde Osmanlı'nın en genç eczacısı olarak göreve başlayan 1907'de hastanenin baş eczacısı olan Süleyman Ferit Eczacıbaşı, 1911'de Şifa eczanesini satın alarak burada kendi ürettiği ilaç parfüm ve kolonyaların satışını yapmıştır. 1922 'de kentte bulunan 50 eczaneden yalnızca 4 tanesi Türklere ait olup bunlardan biri de şifa Eczanesi'ydi. Kurulduğundan beri Kemeraltı'nın simgelerinden biri olan eczane yapısı XIX. yy 'da inşa edilmiş Ragıp Paşa Hanıdır. Osmanlı döneminde açılıp Cumhuriyet döneminde aktif olarak çalışan tek müstahzarat ve triyat yani ilaç ve parfüm imalathanesidir. Altın Damlası kolonyası gibi birçok ürünü tüm Türkiye'de tanınmış imal ettiği losyon krem ve kolonyaları bu alanda bir sanayinin doğmasına yol açmıştır.

TARKEM'in var olma amacından ve bu amacı gerçekleştirmek için İzmir için neler yaptığından bahsedebilir misiniz?

S. İNELER; *“Kentimizin kültürel ve tarihi değerlerini, yaşayanları yerinde koruyarak ve katılımcı yönetim anlayışıyla, kamu-özel sektör işbirliği içinde kalkındırmak” vizyonuyla yatırımlarımızı ve etkinliklerimizi planlıyoruz.*

TARKEM; *2007 yılında ilan edilmiş olan Kemeraltı ve Çevresi Kentsel Yenileme Alanı içerisinde yer alan, başta çöküntü alanları olmak üzere, belirlenen alanda ihtiyaç odaklı, yenilikçi ve toplumun tüm hedef gruplarını dahil eden gayrimenkul, hizmet ve organizasyon projeleri üretmektir. Kemeraltı, Basmane ve Kadife Kale'deki her tür sorun ve ihtiyaç ile birebir ilgilenerek, çözüm üretilmesi bu alanı daha yaşanılabilir, 7 gün 24 saat güvenli bir şekilde hareket edilebilen, İzmir'in en önemli iç ve dış turizm destinasyonu haline getirmek için çalışıyoruz.*

İzmir'i keşfetmek için tanıtım filmleri ve broşür hazırlıyoruz. “Tarihi Kent Merkezi'ne Yolculuk” adlı kitabımız haziran da çıkacak. İzmir Tarih Uygulaması adlı uygulamasını oluşturduk. Cep telefonuna indirilebiliyor.250 tarihi noktayı orada tanıtıyoruz. 12 mülkü restore etmeye çalışıyoruz. 2 yıl içinde 8 projenin tamamlanmasını hedefliyoruz.

Biz TARKEM olarak son günlerde St. Polikarp'ın mezarının ortaya çıkarılması için çalışıyoruz. Bunu başardığımızda bir Hristiyan destinasyonu daha kazandırmış olacağız İzmir'e. Yahudiler için çok önemli olduğu gibi Emir sultan Türbesi var. Müslümanlar için de çok önemli.

Çok güzel bir açıdan bakmışsınız. Bu gün Havralar Sokağı nedeniyle, İzmir halkı kentin Yahudiler için önemini az da olsa farkındadır ancak “Polikarp” dediğinizde kimse bilmez. Oysaki dinsel ziyaret ya da kültür turizmi açısından çok kıymetli verilere sahibiz İzmir olarak. Polykarp 'Azizlik' mertebesine ulaşmış ilk Hristiyan öncülerinden biridir. İzmir Kilise'sinin ilk döneminin en önemli lideri olarak görülen ve Hristiyanlığın yayılması yolunda faaliyetleri nedeniyle İzmir'in Roma Konsülü tarafından tutuklanmış, 12 Hristiyan'la birlikte, dininden dönmediği için 23 Şubat 155 tarihinde İzmir Stadionu'nda yakılarak 'şehit' edilmiştir. Bu nedenle XIX. yüzyılın sonlarında 'keşfedilen' Meryem Ana Evi'nden çok öncesinde İzmir, Hristiyan dünyasını kendisine çeken bir merkezdi. İzmir'deki Hristiyan topluluğu güçlendikçe idam edildiği alan ve mezarı olduğu varsayılan mekân kutsallık kazanmıştı. 1675'te İzmir'e gelen Jakob Spon, Kadife Kale'nin aşağısında Aziz Polikarp adına yaptırılmış bir manastırın

yıkıntılarında söz ettikten sonra, manastırın çevresindeki taşların Polikarp'ın mezarının kalıntıları olduğunun söylendiğini aktarmaktadır. Bu mezar, Bir zamanlar İzmir'in ilk turizm tanıtımlarında da kullanılmış, İzmir kent görüntülü kartpostalların da vazgeçilmez malzemelerinden biri haline gelmişti.

Yine Emir Sultan Türbesi için de aynı durum geçerli. Yerini de adını da bilen çok azdır. Gerçek adının Anadolu Selçuklu komutanlarından Seydi Mükeremeddin olduğu sanılan Emir Sultan'ın XIV. yüzyılda vefat ettiği ve türbesinin yapıldığı düşünülüyor. Emir Sultan Türbesi'nin bahçesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın Dedesi Uşşakizade Sadık Bey ve eşi Makbule Hanım ile Aydın Valisi Ahmet Esat Paşa, Kestanepazarı Camii Banisi Mısırlı Hüseyin Nuri Efendi, İzmir Kadısı Şükrü zade Abdülkadir Paşa gibi devrin önde gelen büyüklerinin naaşları yer alıyor. Havraların öneminden ziyade Dünya Yahudi tarihi açısından da İzmir çok daha farklı bir yerde, bu kültürel birikimi mutlaka değerlendirmek gerekli diye düşünüyorum. Bu gün Agora çok kişi tarafından ziyaret ediliyor ancak alandaki kalıntılardan birinin tarihi bir karakterin evi olduğunu kaç kişi biliyor?

1 Ağustos 1626' da İzmir'de doğan ve haham olan Sabetay Sevi, eski Yahudi inancına göre o gün doğacağına inanılan Mesih'in kendisi olduğunu ilan ederek hem İzmir Yahudi Cemaati hem de Dünya Yahudileri arasında bir deprem yarattı.1650'de hahamlar kurulu tarafından İzmir'den kovulunca Avrupa'da Yahudi olmayan büyük bir kitleye düşüncelerini yaydı.1665'de İzmir'e döndüğünde Yahudi cemaati ona inananlar ve inanmayanlar olarak ikiye bölündü. Kemeraltı'ndaki Portekiz Havrası'nı işgal ederek Yahudilerin en önemli kurallarını altüst etti. 10 emri liberal bir şekilde yeniden yorumladı. Bayramların tarihini değiştirip yeni bayramlar ekledi.1665'de Osmanlı sultanına karşı ileri geri konuşması sebebiyle tutuklandı. Müslüman olması karşılığında idam cezasından kurtuldu. Müritlerinden birçoğu onu takip ederek Müslüman oldu. Bu kişiler "Sabetait" veya dönme olarak adlandırıldılar.1730-31 yıllarında İzmirli din adamları Yahudi dünyasının en popüler eserlerinden olan Kudüs'teki Sabetaitlerin dua kitabı olan Hemdath Yamim'i yazdılar.

TARKEM, Kemeraltı ve çevresinin eski şehir merkezi konseptiyle hem kent halkı ve turistler için çekim merkezi haline gelmesi, hem de İzmirliilerin kent tarihiyle ilişkisinin güçlendirilmesi, tarihi kent merkezindeki kültür varlıklarının belirlenmesi ve tanıtılması için çok doğru projeler üretiyor. Görüyoruz. Peki, bu amaçları gerçekleştirmek için çalışma prensiplerinizi nasıl? Bu iş nasıl ve kimler tarafından yürütülüyor?

S. İNELER; Kentimiz İzmir Derneği ile birlikte halka ulaşıyoruz. Bergama, Kemeraltı'nda Basmane'de bini aşan kişinin katıldığı Hazine Avı

yapıldı. 150 farklı rota üzerinde tarih ve kültürel noktaları keşfetmeyi sağlayacak Hazine Avı ile katılımcılar, günde 12 km yürüyerek kentlerini tanıdılar. Katılımcıların Basmane Hazine Avı'nda %8'si Aya Vukla Kilisesi'ne ilk kez gelmişti. Her yaştan insanın yaşadığı kentin kültürünü fark etmesi kentini tanıması için çok anlamlıydı. Aynı STK ile UNESCO'ya proje hazırladık.

Aslında TARKEM gibi yenileme amaçlı bir anonim şirketin UNESCO'nun da tamamen korumacı olduğu düşünülürse Dünya mirası koruma gibi konuları istememesi gerekirdi. Yenilemek içinde rant varsa kar varsa korumayı istememesi lazım ama TARKEM için kar değil önemli olan bu alanı korumak. Biz Koruyarak işlevlendirerek sürdürülebilir bir korumayı istiyoruz.

UNESCO'ya 2019'da başvuru yaptınız, biraz bu süreçle ilgili bizi bilgilendirir misiniz? Örneğin başvuru dosyası hangi tarihi alanı kapsıyor ve alanın hangi özelliğini ön plana çıkarılarak başvuru yapıldı?

S. İNELER; İzmir Tarihi Kent Merkezi'nin UNESCO'ya Dünya Kültürel Miras Listesi'ne dâhil olabilmesi için İzmir Valiliği'nin talimatı, İBB ve İzmir Kalkınma Ajansı'nın koordinasyonu ile Kentimiz İzmir Derneği ve TARKEM'in birlikte hazırladığı dosya Kültür ve Turizm Bakanlığına teslim edildi. 252 hektarlık alanda 2500 e yakın tescilli binayı bünyesinde barındırıyor. Kemeraltı XIX. yy'dan beri demiryolu ve limanın gelişmesiyle de ticari özelliğini devam ettiriyor.

Kemeraltı Kadife Kale ve Basmane'nin 1700 ile 1900 yılları arasında üstün evrensel değer kriterleri bakımından Akdeniz Havzası'nın en önemli liman kenti ve ona bütünleşmiş çok kültürlü yapısı, ona entegre mimari yapılarının özellikleri, bizim proje dosyamızın özünü oluşturuyor.

M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Helenistik, Roma, Bizans, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin incelendiği dosya "İzmir Tarihi Liman Kenti" başlığı ile UNESCO yolunda.

İzmir'in tarihi kent merkezinde, Kemeraltı, Basmane, Kadife Kale'yi⁶⁶⁴ kapsayan 252 hektarlık alan içerisinde, kültürel ve turistik açıdan tanıtılmaya

⁶⁶⁴ Kadife Kale Sarnıcı Bizans döneminde 15.000 kişinin su ihtiyacını karşılayan depolama kapasitesiyle antik dönem su mimarisi ve mühendisliği ile tarih boyunca İzmir'e gelen tüm seyyahların ilgisini çekmiş, kente gelenlerin görmeden ayrılmadığı bir yer olmuştur. Smyrna Antik Kenti'nin MÖ 4. yy'ın sonunda savunma sisteminin merkezi ve en önemli kutsal alanıdır. Bizans döneminde kale kent olarak yaşamın sürdüğü Kale beylikler ve Osmanlı döneminde de bu

değer bulunan 254 nokta ve her bir noktanın künyesi içeriği Dr. Erkan Serçe danışmanlığında hazırlandı. Saat Kulesi'nden Ali Paşa Meydanı'na⁶⁶⁵, Küçük Karaosmanoğlu Han'dan Yeni Şükran Oteli'ne⁶⁶⁶ kadar birçok noktanın ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı, mimarı, mimari özellikleri, öne çıkan özelliği, tarih boyunca nasıl ve kimler tarafından kullanıldığı, yenileme geçmişi, güncel durumu gibi bilgilere yer verildi.

Restore ettiğiniz ve işlevlendirdiğiniz yapıları örneklendirebilir misiniz? Bu Projeler hayata geçtiğinde Kemeraltı'nda halk hangi yapılardan nasıl yararlanıyor olacak?

S.İNELER; *Havra Sokağı'ndaki en büyük yapılardan biri olan 61 dükkânıyla Albayrak Pasajı var. Eskiden meyhane ve depo olarak kullanılmış günümüzde metruk durumda. Başta İzmir Yahudi Müzesi olmak üzere etrafındaki birçok projeye komşu dini ve kültürel yapılar arasında büyük ölçekli bir ticaret merkezi. Tavanlarındaki ay yıldız süslemelerinden ismini alan Ay Yıldızlı Konak var. Dönertaş Sebili ve Oteller Sokağı arasında kalan Basmane bölgesinin en iyi korunmuş tarihi yapılarından biri, Vakıflar Oteli, Tevfik Paşa Konakları var. Otel olarak işlevlendireceğimiz yerlerden bazıları*

Kurtuluş Savaşı, büyük yangın ve Nüfus Mübadelesi gibi önemli olaylara bağlı olarak Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'in mekânsal ve sosyo-kültürel yapısında önemli bir değişim yaşandı. 1925 yılında Danger kardeşlere yaptırılan planla ağırlıklı olarak yangın bölgesinin planlanmasıyla oluşturulan bu yeni doku, büyük meydanlardan ve bu meydanları birbirine bağlayan bulvarlardan ve geniş kamu alanlarından oluşuyordu.

özelliğini sürdürmüş Kadife Kale XIV. yy'dan itibaren Türklerin yerleşim alanı olunca Latinlerin yaşadığı iç liman ve Liman Kalesi çevresinin "Gâvur İzmir", Kale ve çevresinin ise "Türk İzmir" olarak adlandırılmasında etkili olmuştur XVIII. yy ortalarında kale tamamen terkedilmiş olup Antik dönem Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı döneminin izlerini taşıyan kentin tek bölgesidir.

⁶⁶⁵ 1821'de II. Mahmut Döneminde sadrazamlığa getirilen İzmirli Salih Paşa, bir dönem Hac Emirliği yaptığı için kaynaklarda Hacı Salih Paşa olarak geçmekte onun adına yaptırılan Tarihi Kemeraltı (Halim Ağa) Çarşısı içinde yer alan meydan ve şadırvan, halk arasında "Ali Paşa Meydanı", bunun tam ortasında yer alan şadırvan da "Ali Paşa Şadırvanı" olarak anılmaktadır. Salih Paşa tarafından yaptırılmış olup etrafında kervanların konakladığı meydanın simgesi olan şadırvan birçok gravüre de konu olmuştur. Bir yapı içinde yer almayıp tek başına inşa edilmiş olması özelliği de İzmir'deki tek örnektir. XX. yy başlarında halka ibret olması için eşkiyaların idamlarının da gerçekleştirildiği yerdir.

⁶⁶⁶ Limanın yapılmasıyla İzmir'in iş bölgesi batıdan getirilen malların satıldığı, hizmetlerin sunulduğu Frenk Caddesi'ne kayınca XIX. yy' da Kemeraltındaki hanların işlevinde de değişiklik oldu. Bu hanlarda daha az çeşitte ürün depolanıp aynı zamanda işlenmeye başlandı. Konaklama için ayrı yapılara ihtiyaç duyuldu. Hükümet Konağı Caddesi boyunca uzanan birçok tarihi han XX. yy başlarında otele dönüştürüldü. Onlardan günümüze yalnızca Yeni Şükran Oteli ulaşmıştır.1926 tarihli İzmir Rehberinde Hacı Hasan Oteli olarak bahsedilmiş, 1941'de Otele ait ünlü Şükran Lokantasının ismini alarak günümüzde Şükran Otel olarak varlığını sürdürmektedir.

Planla birlikte kent merkezi, Alsancak, Basmahane Garı ve Kemeraltı güneyi ile Karantina ve Karataş surları Kadife Kale'ye kadar konut alanı olarak tasarlanmıştır. Önemli tarihi şahsiyetlere ait konutlar var mı projelerinizin içinde?

S. İNELER; Tevfik Paşa Konakları var. 1907-1909 yılları arasında İzmir Belediye Reisi olan Tevfik Paşa'ya ait Konak; Basmane'nin en değerli tescilli yapısı. Dönertaş Sebili ve Hatuniye Cami'sine komşu bölge içerisinde tescilli en büyük tarihi konaktır. Üç katlı otel binası tarihi bir kıraathane ve 1 dükkândan oluşmaktadır.

Nitelikli tavan işlemleri, söveleri, motifleri ile göz alıcı nitelikleriyle, bünyesindeki girişteki tarihi dükkânı, kıraathanesi, hamamı ve içerisinde çeşitli tarihi binaları ile bölgenin en önemli değerlerinden biridir. Butik otel olarak işlevlendiriyoruz.

Otelin içinde tarihi bir kıraathaneden bahsettiniz. XX. yy 'da Kemeraltı, yalnızca ticaret merkezi değil kamusal yaşamın merkezi, meyhane ve kahvehaneleriyle de sosyal yaşam merkeziydi. Kemeraltı'nın ticari merkez olma dışında Türkiye tarihi, İzmir tarihi açısından barındırdığı edebi ve kültürel öğeler de var. İzmir'deki ilk Türk kahvelerinin önemli bir bölümü Anafartalar Caddesi üzerinde ya da bu caddeye açılan sokaklarda yer alıyordu. Liman çevresinde çoğunlukla batılılara hitap eden kahveler varken, kervanların kente giriş noktası olan Kervan Köprüsü ve Kemeraltı Çarşısı'nda Türklerin işlettiği kahvehaneler mevcuttu. Hacı Ali Paşa, Ragıp Paşa, Hacı Hasan Paşa, Hacı Sadullah, Meserret, Gaffarzade, Askeri Kıraathane (sonradan Ankara Palas) bunlardan bazılarıdır.

XIX. yüzyıl sonlarında özellikle Kemeraltı çevresinde İzmirli okur-yazar, sanatçı ve aydınların toplanma alanı olan bu kıraathaneler Cumhuriyet Dönemi'nin ortalarında bu mirası Ankara Palas'a devrettiler.

Cumhuriyet Dönemi'nde çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte başlayan Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti taraftarlığının toplumda yarattığı kutuplaşma, karşıt grupların ayrı kahvehanelerde toplanması sonucunu ortaya çıkardı. İzmir'de bir dönemin siyaset okulları olarak belleklerde yer tutmuş olan kahvehaneler yine Askeri Kıraathane ve Sarı Kışla binasının bir kısmının Ankara Palas Oteline dönüşmesiyle 1940 'larda İzmir'in aydın ve yazar çevresinin buluşma alanı olan Ankara Palas Kıraathanesiydi. Ankara Palas Otelinin altındaki kıraathanede Demokrat Partili üyelerin bir araya geldiği, 1946-1950 yıllarında ise Ankara Palas'ın parti karargâhı işlevini gördüğü ve Celal Bayar'ın taktiklerini burada hazırladığı biliniyor.

Çoğunlukla yazar ve edebiyatçıların toplanma yeri olmanın yanısıra, İzmir'in işgaline karşı Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bildiri dağıttığı yerlerden biri de Askeri Kırathane'dir. İzmir'de işgal yıllarında Türklerin tedbirli bir biçimde çeşitli yerlerde bir araya gelerek örgütlenmeye çalıştıklarını ve görüşmeler yaptıklarını biliyoruz. Ekmekçi Kırathanesi de bu türden gizli görüşmelerin yapıldığı yerlerden biriydi. Yunan işgali altında olan İzmir'de kahvehaneler sıklıkla silah ve cephane sevkiyatı ile Yunan askerlerinin silah aramak için yaptıkları baskınlara maruz kaldı.

Hükümet Konağı yakınındaki Askeri Kırathane, özellikle 1900'lerin başında İzmir'in aydın çevreleri için bir çekim merkeziydi. İzmir Gazete ve dergileri II. Abdülhamit'in sansürü dışında kaldığı için Halit Ziya Uşaklıgil'in de İstanbul'da yayınlamadığı bazı eserleri İzmir'de yayınlanıyordu. Tarık Dursun K. Atilla ilhan, Halikarnas Balıkcısı'nın uğrak yerleriydi. XIX. yy sonlarında da Türklerde tiyatro etkinlikleri başlamadan önce geleneksel gösteriler yine Türklerin oturduğu bölgelerdeki Kemeraltı, Tilkilik ve Çorak Kapı kahvelerinde sergilenirdi. İzmir'e geçici olarak yolu düşenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak başka bir sektör de meyhanelerdi. Yasar Kemal, Ümit Yasar Oğuzcan gibi ünlüleri ağırlamış meyhaneler, Evliya çelebinin 200 meyhanenin varlığından söz ettiği eski dönemlerden beri Rum ve Ermeniler tarafından işletilmekte olup sosyal yaşamın da kalbinin attığı yerlerdi.

Yaptığımız işlevlendirmelerde, bahsettiğim örneklerdeki gibi özellikle yakın tarihte iz bırakmış edebi sanatsal özelliklerin hatırlatılacağı, mekânlarda tekrar hayat bulmasının sağlanacağı uygulamalar olacak mı?

S. İNELER; *Ali Galip Eski Çikolata Fabrikası projesi var. Geçmişleri 500 yıla uzanan 9 Sinagoguyla havralar bölgesinde yer alan en büyük tescilli yapılardan ve Kemeraltı'nın en önemli ulusal markalarından biri olan Ali Galip Şekerlemelerinin fabrikasıdır. 1950'lerden itibaren bu sokağın en önemli yapılarındandır. 1940-1960 yılları arasındaki markanın ilk fabrikasının yeridir. Dış cephe estetiği bakımından da bölgenin en değerli yapılarından olan bu bina, barındırdığı potansiyel ile Kemeraltına etki edebilecek en önemli çekim noktasıdır. Tamamlandığında gastronomi sanat ve tasarım merkezi olacak. Bu alanda sanat Atölyelerinin de kurulması düşünüyor.*

Tarihi İstiklal Okulu var. Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın ana giriş kapılarından birinin üzerinde olan biraz önce bahsettiğim Yenilikçi Öğrenme Merkezi'ne dönüştürdüğümüz yapı. Yahudi mahallesinin ortasında Türk ve Yahudilerin ilkokullarını okumak için gittikleri 1800'lü yılların sonlarında yapılmış kentin en eski ilkokullarından biri. 1922 de istiklal Erkek Numune Mektebi adıyla açılmış 1962-63 yıllarında İkiçeşmelik Caddesi'nin

genişletilmesi sırasında bahçesinin bir bölümü yıkılmış uzun yıllar depo olarak kullanılmış. Yine Yusuf Rıza Eski Okulu var önemli sanatçılar yetiştirmiş, Adnan Menderes Şükri Saraçoğlu gibi iki önemli devlet adamına okuma yazma öğretmiş olan.

2500 tescilli yapıdan bahsettiniz. Bir de şuan var olmayan ama tarihsel geçmişte büyük önem taşıyan, yerini bildiğimiz yapılar da var Kemeraltı'nda, örneğin Cezayir Han. XVI. yy 'da, Osmanlı Devleti'nin, Kuzey Afrika topraklarında, "Garp Ocakları" adında Cezayir merkezli Akdeniz sınırlarını muhafaza için kurulmuş bir teşkilatlanma vardı. Ocaklar için gerekli kadrolar iki üç yıllık aralarla Anadolu'dan devşiriliyordu. Cezayir leventlerinin başı olan dayılar, hangi bölgeden asker istediklerini belirtebiliyorlar askerler nereden gelirse gelsin İzmir Kemeraltı'ndaki Cezayir Hanı'nda defterlere kaydolup yola çıkıyorlardı

1830'da Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesiyle de Garp Ocakları'nın işlevi bitmişti. 14.500 Ocaklı gemilere doldurulup Anadolu'ya geri gönderilmişti. Binlerce gencin umutlarına şahit olan İzmir'deki Cezayir Hanı'nın alt katı şahıslara kiralanırken, üst katı hapishane yapılmış, Cezayir Hanı'nın kapatılmasıyla işsiz kalan ve yaşamak için kendilerine gereken kaynakları bulmakta zorlanan köylü gençleri, "Efe" adı verilen liderlerin

emri altında dağları doldurmuş zeybek olmuşlardı. Cezayir Han örneğinde olduğu gibi günümüzde var olmayan ancak yeri bilinen önemli tarihi olayların yaşandığı yerler ya da yapılarla ilgili bir çalışmanız var mı?

S.İNELER; Daha yakın tarihimizle ilişkili Yusuf Rıza Eski İlkokulu var, benzer durumda olan. Kestelli Caddesi üzerinde, Salepçioğlu Camii arkasında. Okul gerek İzmir'in gerekse de Türkiye'nin en eski, modern okullarından biriydi. Verdiği çağdaş eğitimle İzmir'in gelişimine büyük katkı sunmuş okul, tarihinde

nice Başbakanlar, sanatçılar, müzisyenler çıkarmıştır. Kemeraltı'nın cazibesini kaybetmesiyle önemini yitiren okul, 2000'li yılların başında yıktırılarak otopark olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Yusuf Rıza Eski İlkokulu'na ait hayata geçirilecek proje ile boş parseller Bilişim, Teknoloji, Tasarım ve Sosyal Kuluçka Merkezi haline getirilerek gerek gençlerin gerekse de küçük şirketlerin ofislerini barındıran bir merkez olacak.

Şu anda yapısı büyük ölçüde korunarak günümüze kadar gelebilmiş ve yenilenerek yeni işlevine kavuşacak olan başka nereleri var?

S. İNELER;1900'lü yılların başında Safarad Yahudilerinin mesken tuttuğu Mavi Kortejo, Smyrna Agora'sına komşu, Anafartalar Caddesi'ne birkaç adım mesafede bulunan bir yapıdır. Kortejo'lar genelde ortak tuvalet, banyo ve mutfağa sahip olan bir göz odada bir ailenin yaşadığı, tek bir kapıdan avluya girilen, avlusunda çoğunlukla limon ağacı bulunan yapılardır. Tarihte onlarca örneği bulunmasına rağmen, günümüze birçoğu maalesef gelememiştir. Yüzlerce yıldır konaklama alanları olarak kullanılan Kortejo'ların en güzel örnekleri Basmane'de bulunmaktadır. Geçmişte de konaklama amacıyla kullanılan bir aile evi olan yapı, proje tamamlandığında İzmir'e ziyarete gelmiş sırt çantalı gençler için hizmet verecek olup, bir gençlik hosteli olarak kullanılacak. Kemeraltı'nın en yoğun bölgelerinden biri de Smyrna Agorası ile Anafartalar Caddesi'ni bağlayan Havra Sokağı'dır.⁶⁶⁷ Sokak, dünyada eşi olmayan birbirine bitişik 4 havrayı da içerisine alan en önemli kaldıraç projedir. İzmir Yahudi Müzesi ile alanın yükselen ve tarih boyunca hiç düşmeyen cazibesi artacaktır. Tarihi Akın Pasajı da Havra Sokağı'na cepheli en büyük ticari tescilli yerlerden biridir.1900'lü yılların başında şarap ve pekmez üretimiyle ön plana çıkan pasaj bir dönem ayakkabıcılar çarşısı olarak kullanılmış olup son 30 yıldır boştur. Karşısındaki 926 Sokak'ın "Gurme Sokak" konsepti ile yeniden işlevlendirilmesi ile Tarihi Akın Pasajı bölgenin merkezinde, sokakları birbirine bağlayan en önemli geçiş yeri olmuştur.

Proje tamamlandığı zaman, "Tarihi Pasaj Restoranı" haline gelecek olan Tarihi Akın Pasajı, gün içerisinde İzmirli ve yerli yabancı misafirlere ev

⁶⁶⁷ 13 Eylül 1922 yangınında Rumca ve Ermenice birçok yer adı yok oldu.1930'da çıkarılan Belediye Kanunu da yer isimlerini değiştirme konusunda belediyelere serbestlik tanıyınca, 1920'li yıllarda olduğu gibi sadece "gayri milli" isimlerden kurtulmak değil, "Cumhuriyet rejimine uymayan" isimlerin de değiştirilmesi amaçlandı. Yeni rejim, her alanda olduğu gibi Osmanlı yönetimini hatırlatacak isimlerin yerine, Kurtuluş Savaşı ve Devrimi ön plana çıkaran isimleri tercih etti. Adı Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Türk Pazarı" olarak değiştirilen "Havra Sokağı" da bunlardan biriydi.

sahipliği yapacaktır. Kemeraltı'nın akşam da yaşayan bir bölge olması amacına uygun bir şekilde işlevlendirilecektir.

Arap Han var örneğin yine İzmir ve Türkiye için kıymetli bilgiler barındırıyor. İzmir'in ilk ilk asfalt yolu olan İsmet Paşa Caddesi 1933' de açıldı. İzmir'de taşıma işlerinin hayvan ağırlıklı olarak yerine getirilmesi, buna bağlı olarak yan mesleklerin de gelişmesine neden olmuş, semer, eğer, koşum takımı gibi malzemelerin, üretimine sebep olmuştu. İzmir ticaretinin yoğun olduğu Kemeraltı'nda dar sokaklara ancak at arabaları girebilir yükleri onlar indirebilirdi. Hayvanların nazara karşı korunmak istenmesi inancı, İzmir ticaret ve ulaşım hayatında kullanılan pek çok hayvana koşum takımlarıyla birlikte mavi boncuk takılması, boncukçuluğun İzmir'de doğup sürdürülmesinde en önemli etken oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir'e gelen Arap Abdülazim (Özboncuk) Kemeraltı'nda terzi ve dikim atölyelerinin bulunduğu Arap Hanı'nda rastıktan kumaş boyası üretmek için bir ocak kurdu. Saraçlardan gelen talep üzerine de cam boncuk işini başlattı. Zamanla mavi boncuğa göz konulmasıyla bugünkü nazar boncuğu formu oluştu. Handa ocağın yangın tehlikesi yaratması üzerine Ocak 1920 yılında Kadife Kale'ye 1930 'da Menderes Çakallar Köyü'ne, oradan Menderes Görece'ye 1950 'de Kemalpaşa Kurudere'ye (NazarKöy) taşındı. XIX. yy'ın 2. yarısında yapıldığı düşünülen Arap Hanı, İbranice yayınlanan İspirans Gazetesi'nin yayın evine de ev sahipliği yapmıştı.

Günümüzde çocuk kıyafetleri satan çarşı durumuna gelmiş, etrafa asılı kıyafetlerden hanın içini bile algılamak çok zor. Bu han da şahsa ait bir yapı. Ancak bildiğim kadarıyla satın alma yoluyla da yapıları yeniden kent kültürüne kazandırabilirsiniz. Kentimizde formunu bulan, geleneksel yöntemle sürdürülmesi gittikçe zorlaşan bu el sanatımız için bence; Hanın bir müze ve eğitim merkezi olması çok anlamlı olur. Yeniden işlevlendirme ya da yenileme için siz hangi yapıları hangi kriterlere göre seçiyorsunuz?

S. İNELER; Yeniden işlevlendirmede ana eğilimimiz İzmir'in en önemli ve ticarete dikkat çekici zamanını temel almak. Bir bina 1900 'lü yılların başında nasıl bir fonksiyona sahipse günümüzde o fonksiyonu koruyor, onu yenilikçi bir metotla ikame ediyoruz. Konaklama işlevi varsa butik otel, okulsu yenilikçi öğrenme merkezi, şarap üretim merkezi ise şarap evi, restoran yapıyoruz. Bu mülkleri seçerken etki gücü yüksek olabilecek; etrafını değiştirme gücüne sahip olan yerler olmasına dikkat ediyoruz.

Örneğin Salepçioğlu Camisi, Pasajı, Konağı ile Kemeraltı'nın önemli tarihi yapılarından. 1900'lerin başında bir avuç aydın kentte çağdaş bir kütüphane kurma fikriyle Milli Kütüphane ve Teşvik- i Maarif Encümeni'ni oluşturdu. İlk kez Milli

Kütüphane olarak Salepçioğlu Konağı'nın selamlık bölümünde 6 Temmuz 1912'de açıldı. 1 Ekim 1933'de bu günkü yerine taşındı. 1934 yılından beri Türkiye'de çıkan bütün kitap gazete dergi ve diğer yayınların yanısıra XII. ve XIX. yy arasındaki dönemlere ait 4000 adet elyazması eser koleksiyonunu içeren zengin bir arşivi var kütüphanenin. XIX. yy'ın ilk yarısında inşa edilen Ahmet Ağa Konağı (Salepçioğlu) 2013'de başlatılan İzmir Tarih Projesinin proje merkezi olarak kullanılıyor şu anda. Yapı XIX. yy sonlarından itibaren ilk olarak jandarma mektebi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da İttihat ve Terakki'nin İzmir merkezi olarak kullanıldı. Konağın bahçesinde de milli sinema uzun yıllar faaliyet halinde bulunmuştu. İzmir Milli Kütüphane Cemiyeti tarafından yaptırılan Devlet Opera ve Balesi binası 1926'da tamamlanınca Elhamra Sineması adıyla burada işletilmeye başlandı. Dönemin en büyük sineması olan yapı, Atatürk'e yapılan suikast girişimi nedeniyle tutuklanan sanıkların da İstiklal Mahkemesi tarafından yargılandığı yerd. Bu gün Milli Kütüphane ve Elhamra sahnesiyle çok önemli tarihi bağ kuran Salepçioğlu Konağı' kentlilerin görüp gezmesi ve bu bilgileri edinebilmesine imkân sağlıyor mu? Şuanda yoksa yalnızca proje merkezi olma işlevine mi sahip?

S. İNELER; Halkın ziyaret etme imkânı yok ancak daha önce bahsettiğim İzmir Tarih Uygulaması aplikasyonunda bahsettiğiniz yapılarla ilgili çok ayrıntılı tarihi bilgi veriyoruz.

Restore edilen binaların Kemeraltı'nın faydası için işlevlendirilmesinde halkın kültürel faydası ve esnafın ekonomik kalkınması amaçlanıyor. Peki yok olmayı durdurma amaçlı bir yenileme çalışması da var mı?

S. İNELER; Ortaya çıkan çöküntü alanı yatırımı var. Yaklaşık bütün yatırımlarımız son 25 -30 yıldır hiç kullanılmamış yapıları kurtarmak. Çöküntü alanı olmasına engel olup onu tersine çevirmeye çalışıyoruz. İşlevlendirmesek de kurtarıp koruma altına alıyoruz. Tarihi binaların korunmasıyla ilgili esnafın hukuki süreçlerine de danışmanlık yapıyoruz. Ne yapması gerektiğini hangi resmi kuruma nasıl başvuracağına yönlendiriyoruz. Kemeraltı hepimizin mirası çünkü. Üniversitelerin mimarlık bölümleriyle alanda ortak dersler ve projeler üretiyoruz. Mimarlık bölümlerinin yaratıcı ekonomiler dersinde konuları Kemeraltı ve buradaki metruk binaların ekonomiye nasıl entegre edileceğine gençler karar veriyor.

Yaptığımız projelerin en kısa sürede sonuçlanıp halka buluşmasını diliyorum ve verdiğiniz bilgilere çok teşekkür ediyorum. Umarım TARKEM modeli Diğer kentlerimize de örnek olur.